

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: оценяване на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по докторска програма „Икономика и управление (Индустрия)“ в Стопанска Академия „Д. А. Ценов“ – Свищов

Изготвил рецензията: доц. д-р **СЕРГЕЙ ТОДОРОВ НАЙДЕНОВ**,
СА „Д. А. Ценов“, катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“,
Научна специалност: 05.02.18 „Икономика и управление (Индустрия)“

Основание за написване на рецензията: съгласно заповед № 662/05.07.2024 г. на Ректора на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов за откриване на процедура по публична защита на дисертационен труд и утвърждаване състава на Научното жури, както и решение на Научното жури на първото заседание, проведено на 05.07.2024 г.

Автор на дисертационния труд: **ФЕИМ АЗЕМ БРАВА**, задочен докторант в катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)“

Тема на дисертационния труд: „**ВЛИЯНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ВЪРХУ ПРИДОБИВАНЕТО НА КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ**“

I. Общо представяне на дисертационния труд:

Предмет на настоящото изследване е задълбочена научна информация за предприемаческата идентичност, необходимите предприемачески компетенции, които ще позволят на предприемачите да постигнат конкурентно предимство.

Дисертационният труд е с общ обем от 194 страници и е структуриран в: увод, основен текст от три глави и заключение. Представена е декларация за оригиналност и автентичност.

Структурата на дисертационния труд е балансирана и логически последователна. Използвани са разнообразни изследователски методи и подходи. Изследователската теза, целта и задачите респондират пряко с изследването и намират своята проверка в получените резултати. Въведените ограничения са добре обосновани и позволяват извършването на задълбочено научно изследване.

В **глава 1** професионалният читател се запознава със същността на предприемачеството, обучението по предприемачество и въздействията им върху конкурентоспособността и конкурентните предимства на МСП.

Докторантът чрез критичен прочит на достатъчно известни научни произведения, характеризира предприемачеството като двигател на социално-икономическото развитие, определя предприемача като основна фигура в предприемаческия процес. В пълнота очертава както професионалните, така и личностните качества, които трябва да се притежават и придобият, за да се разгърне в бизнес средата предприемача. Различен прочит прави на компетентността, запознавайки ни с примери от действителността. Несъмнено, акцент в тази глава е ролята на обучението по предприемачество. Аргументирано докторанта защитава разнообразните форми на обучение, обосновавайки се с резултати от изследвания и цитирания. Обобщенията до които стига авторът представя в конкретни изводи.

В **глава 2** докторантът представя методологическите основи на изследването, очертавайки проблемно – предметната рамка и актуалността. Предлагат се два варианта. Първият е, че ученето е основна и неразделна част от предприемаческия процес, в който човешките, социалните и поведенческите дейности са толкова важни, колкото и икономическите аспекти. Вторият е концептуалният модел, който обяснява, че процесът на обучение по предприемачество може и трябва да се прилага за да се постигат

високи икономически резултати. Разбираемо за представянето на тези варианти са използвани подходи и изследователски инструментариум.

В глава 3 са анализирани резултатите от изследването. Характеризирана е изследователската извадка, запознаваща ни с пол и възраст на респондентите и годините на функциониране на организациите. Докторанта апробира отделните хипотези и подхипотези, представяйки резултатите в табличен вид. При анализа и тестването на хипотезите се разглежда и изследва връзката между предприемача и поемането на риск, както и значението на ефекта от поемането на риск за постигане на конкурентно предимство. Позиция на изследователя е, че развитието на инициатива за умения чрез обучение по предприемачество ще повлияе положително върху постигането на конкурентно предимство на МСП.

В заключение докторантът обобщава, че успехът на малките и средни предприятия зависи от предприемаческите компетенции, притежавани от предприемачите и начина, по който ги прилагат в ежедневните си дейности. Обучението по предприемачество е неразделна част от предприемаческия процес, в който икономическите, човешките, социалните и поведенческите дейности са особено важни. На тази основа е разработен концептуален модел, който дава обосновка, че процесът на обучение по предприемачество е приложим в обучението и развитието на предприемачеството. Чрез обучението по предприемачество предприемачите създават нови знания и създават нова реалност, което показва факта на взаимна връзка между предприемачеството и ученето.

Списъкът на използваната литература се състои от 133 източника, от които 130 – на латиница и 3 – на кирилица.

Приложенията, с общ обем от 11 страници, са 2 на брой. Информацията в дисертацията е визуализирана в 9 фигури и 61 таблици.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд

1. Преценка на актуалността на разработвания в дисертацията научен проблем

Темата на дисертацията е актуална, формулирана правилно и представлява интерес както за науката, така и за стопанската практика.

Като **основната цел** на всеки бъдещ служител се разглежда личният му принос в предоставянето на високо ниво на обслужване, качество и стойност на продукта, а насърчаването на предприемаческия дух в тях ще им позволи да придобият подходящите предприемачески компетенции на всички нива на организацията като качествена основа за организационно развитие.

Предприемаческото обучение се очертава като важна, но все още недостатъчно разработена и, в определена степен, неразбрана област на изследване. То се фокусира върху развитието на тази област от гледна точка на социално конструираното учене, базирано на опита и поведението на предприемачите в МСП. Предприемаческите компетенции и връзката с обучението по предприемачество като функция на тяхното развитие представляват специално предизвикателство за изследователите. В резултат на настоящото изследване се получава задълбочена и разностранна информация за предприемаческата идентичност, необходимите предприемачески компетенции, които позволят на предприемачите да постигнат конкурентно предимство. Обучението по предприемачество се превръща в основен ресурс за производство и развитие. Знанието като основна детерминанта на човешкия капитал е важен фактор за управлението на МСП и създаването на добавена стойност за организациите.

2. Съображения относно обема на дисертационния труд, използвания инструментариум, степента на разработеност на изследваната проблематика и употребата на икономическия език

Считам, че дисертационният труд е оригинално научно изследване. Докторската дисертация е структурирана в три части: теоретично разработване на проблемите, касаещи предприемачеството, предприемачите, предприемаческото обучение и въздействието им върху конкурентоспособността и конкурентното предимство. Втората част включва представяне на методологията на изследването. Третата част съдържа данните, получени с методическия инструментариум, въз основа на които се прави анализ, правят се заключения и се дават препоръки за бъдещи изследвания. **Заключението ми е, че докторантът в рамките на този обем е съумял да разгърне научната си позиция и да защити своята теза.**

Изследователският инструментариум е разнообразен и включва прилагането на научни методи като: индукция, дедукция, анализ, синтез, сравнителен анализ, анкетен метод. Статистическата проверка на хипотезите се извършва със софтуерен продукт, предназначен за тази цел.

Въпреки чуждият за докторанта език за изразяване, е постигнато онова съвършенство на ползване на икономическата терминология, което да предостави на професионалния читател разбираемост на научния труд. Езикът и стилът показват познаване на специфичната терминология в изследваната научна област.

3. Становище доколко авторефератът отразява точно и пълно дисертационният труд

Представеният автореферат в обем от 56 стандартни страници отразява в необходимата степен структурата и съдържанието на

разработения дисертационен труд. Към дисертацията са приложени пет публикации. Две от тях са разработени в съавторство, а трите – самостоятелно. По този начин докторантът изпълнява минималните национални изисквания за ОНС „доктор“, като по показателите от група Г събира 35 точки, при изискуеми 30.

Докладът с проверката за плагиатство, представената декларация дават увереност за самостоятелност в научните изследвания и постигнатите от докторанта научни резултати и не поставят под въпрос коректността на разработения дисертационен труд.

Ш. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд

Представената в автореферата Справка за приносите, точно и коректно отразява основните постижения на докторанта в цялостното изследване, което ми дава основание да потвърдя посочените приноси. Приносите имат научен и научно-приложен характер и считам, че доразвиват теоретичните постановки в областта на обучението по предприемачество и влиянието, което оказват на конкурентното предимство. Позволил съм си да ги синтезирам в следния вид:

1. Обогатено е теоретичното познание в областта на обучението по предприемачество и предприемаческите компетенции. Приложен е подход, при който предприемаческата идентичност е разгледана през призмата на предприемаческото обучение. Систематизирани са конкурентните предимства на малките и средните предприятия.

2. Разработен и апробиран е изследователски инструментариум за оценка на влиянието на предприемаческото обучение върху придобиването на конкурентни предимства на малките и средните предприятия.

3. Изготвена е авторова систематизация на предприемаческите компетенции, придобиването на които в процеса на предприемаческото

обучение ще позволи постигането на конкурентно предимство на малките и средните предприятия.

4. Разработен е понятийно-категориален модел за влиянието на предприемаческото обучение върху конкурентното предимство на МСП посредством предприемачески роли, предприемаческа ориентация и компетенции за лична ефективност и компетенции на работното място.

IV. Критични бележки, въпроси и препоръки по дисертационния труд

Докторант Феим Брава се е справил с научноизследователската си задача. Но могат да се дадат бележки, с цел подпомагане бъдещата му изследователска дейност.

✓ Да бъде по-убедителен в отстояването на мнението си, особено когато то е обосновано с цитирания от други автори;

✓ Когато анализира даден проблем, да се старее от повече и различни страни да го проучи.

Въпроси:

1. Защо темата за предприемачеството е широко дискутирана днес в обществото?

2. Какви перспективи пред предприемачите предоставя обучението по предприемачество?

V. Обобщено заключение и становище.

Представеният дисертационен труд на докторант **Феим Азем Брава** на тема **„ВЛИЯНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО ВЪРХУ ПРИДОБИВАНЕТО НА КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ“** е самостоятелно изследване, което изисква от автора му богати икономически познания.

Основната цел е постигната, поставените научни хипотези са апробирани и изследователската теза е доказана. Имайки предвид всичко това и очертаните достойнства с приносен характер считам, че представеният дисертационен труд **отговаря** на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България и на Правилника за неговото прилагане. Това ми дава достатъчно основания да заявя своя **положителен вот за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Феим Азем Брава** по професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)“.

30.07.2024 г.
гр. Свищов

Рецензент:
(доц. д-р Сергей Найденов)